

CONJUNCTION “ROM” (THAT) IN SHIDA KARTLIAN

„რომ“ კავშირი შიდაქართლურში

Mariam Koberidze

Doctor of Philology, Professor of Gori State University,
 Chavchavadze st., #53, 1400, Gori, Georgia,
 + 995577251275, maikoberidze@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-6604-1628>

Abstract. In Shida Kartlian, as in literary Georgian language, in common Kartlian and other dialects of the Georgian language, subordinate conjunctions as well as relative adverbs and pronouns – member-conjunctions are used to combine simple sentences contained in a complex sentence.

From subordinate conjunctions the conjunction "**rom**" (that) and its variants - "**roma**" and "**ro**" are noticed, which are actively involved in the construction of subordination - to link different types of subordinate clauses to the principal. They perform the same function but differ in the place of use in the subordinate clause. "**Ro**" can be found both in the beginning and in the middle of the subordinate clause, and the "**Roma**" conjunction is always in the beginning of the subordinate clause. It is obvious to use the conjunction "**Roma**" when we have a pause. For example: “tanisamos **ro** xdida, khalatis jibidan surati gadmouvarda” (“**When** she was taking off the clothes, a picture fell out of his coat pocket”); “karebi iseti itsis, **ro** sheagonebs khalkhsa” (“there are such kinds of winds **that** it will bother people”); „zogi iseti magali izrdeba, **roma** karepshi ver shemoeteva“ (“Some grow so tall that they can not be fitted in the door.”).

We often find paired member-conjunctions in Shida Kartlian dialect: The paired member-conjunctions are noticed in Shida Kartlian dialect: “**vints rom**”//“**vints roma**”//“**vints ro**” (**who that**); “**rats rom**”// “**rats roma**”// “**rats ro**” (**what that**); “**rogorits rom**”// “**rogorits roma**”// “**rogorits ro**” (**like that**); “**sadats rom**”// “**sadats roma**”// “**sadats ro**” (**where that**). In these complex conjunctions, "**that**" has the function of particle "**even**". "That" strengthens the meaning of the word to which it refers. For example: “**vints rom** movides, karebi ar gaugo” – “**vints ki** movides, karebi ar gaugo” (“Whoever came, did not open the door”). In Shida Kartlian, like in Old Georgian, the function of "**rom**" (that) and “**tu**” (if) conjunctions is not divided, and often conjunction “**tu**” (if) are found instead of “**rom**” (that). For example: “movidnen kaltan da utkhres, **tu** ai movrchit im sakmes” (They came to the woman and told her **if** we had done that job) – “movidnen kaltan da utkhres, **rom** ai movrchit im sakmes” (They came to the woman and told her **that** we have done that job). There are also cases when conjunction “**rom/ro**” (**that**) changes conjunction “**rotsa**” (**when**) in a subordinate clause. For example: “**rom** chaartkan, khom barakinai una ikves” (If they hit, it should be a strong hit) – “**rotsa** chaartkan, khom barakinai una ikves” (When they hit, it should be a strong hit). Changing the conjunction causes changing of the syntactic function.

Keywords: Conjunction rom//roma// ro (that), complex sentence, principal clause, subordinate clause, Shida Kartlian, literary language, syntactic function.

მარიამ კობერიძე

ფილოლოგიის დოქტორი,

გორის სახელმწიფო უნივერსიტეტის პროფესორი,

ქ. გორი, ჭავჭავაძის ქ. #53, 1400, საქართველო,

+ 995577251275, maikoberidze@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-6604-1628>

აბსტრაქტი. შიდაქართლურში ისე, როგორც სალიტერატურო ქართულ ენაში, საერთოქართლურსა და ქართული ენის სხვა დიალექტებში რთულ ქვეწყობილ წინადადებაში შემავალ მარტივ წინადადებათა შესაერთებლად გამოიყენება როგორც მაქვემდებარებელი კავშირები, ისევე მიმართებითი ზმნისართები და ნაცვალსახელები – წევრ-კავშირები.

მაქვემდებარებელი კავშირებიდან ყურადღებას იქცევს „რომ“ კავშირი და მისი ვარიანტები – „რომა“ და „რო“, რომლებიც აქტიურად მონაწილეობენ ქვეწყობის კონსტრუქციაში – სხვადასხვა სახის დამოკიდებული წინადადებების მთავართან დასაკავშირებლად. ისინი ერთსა და იმავე ფუნქციას ასრულებენ, მაგრამ განსხვავდებიან დამოკიდებულ წინადადებაში ხმარების ადგილით. „რო“ შეიძლება შეგვხვდეს დამოკიდებული წინადადების თავშიც და შუაშიც, „რომა“ კავშირი კი ყოველთვის დამოკიდებული წინადადების თავშია. მაგალითად: „ზოგი ისეთი მაღალი იზრდება, რომა ... კარფში ვერ შემოეტევა“; „ტანისამოსს რო ხდიდა, ხალათის ჯიბიდან სურათი გადმოუვარდა“; „ქარები ისეთი იცის, რო შეაღონებს“. თვალსაჩინოა „რომა“ კავშირის გამოყენება მაშინ, როდესაც გვაქვს პაუზა.

შიდაქართლურ კილოკავშირებში ყურადღებას იქცევს დაწყვილებული წევრ-კავშირები: „ვინც რომ“//„ვინც რომა“//„ვინც რო“; „რაც რომ“//„რაც რომა“//„რაც რო“; „როგორიც რომ“//„როგორიც რომა“//„როგორიც რო“; „სადაც რომ“//„სადაც რომა“//„სადაც რო“. ამ რთულ კავშირებში „რომ“-ს „კი“ ნაწილაკის ფუნქცია აქვს. „რომ“ ამლიერებს იმ სიტყვის მნიშვნელობას, რომელსაც ის მიემართება. მაგალითად: „ვინც რომ მოვიდეს, კარები არ გაუღო“ - „ვინც კი მოვიდეს, კარები არ გაუღო“. შიდაქართლურში ძველი ქართულის მსგავსად „რომ“ და „თუ“ კავშირების ფუნქცია არ არის გაყოფილი და ხშირად „რომ“-ის ნაცვლად „თუ“ კავშირი გვევლინება. მაგალითად: „მოიდნენ ქალთან და უთხრეს, თუ აი მოვრჩით იმ საქმეს“ - „მოიდნენ ქალთან და უთხრეს, რომ აი მოვრჩით იმ საქმეს“. გვხვდება ისეთი შემთხვევებიც, როდესაც დამოკიდებულ წინადადებაში „როცა“ კავშირს ცვლის „რომ/რო“ კავშირი. მაგალითად: „რომ ჩაარტყან, ხომ ბარაქიანი უნა იყვეს“- „როცა ჩაარტყან, ხომ ბარაქიანი უნა იყვეს“. კავშირის შეცვლა იწვევს სინტაქსური ფუნქციის შეცვლას.

საკვანძო სიტყვები: ქართული ენა, შიდაქართლური, რომ/რომა/რო კავშირი, ქვეწყობილი წინადადება, მთავარი წინადადება, დამოკიდებული წინადადება, სინტაქსური ფუნქცია.

შესავალი. რთულ სინტაქსურ კონსტრუქციებს მნიშვნელოვანი ადგილი უჭირავს როგორც მწიგნობრივ, ისე ცოცხალ, სასაუბრო მეტყველებაში. უკავშირო და კავშირიანი რთული ქვეწყობილი წინადადებების ისტორიულ დინამიკაზე თვალის მიდევნება კარგად ხერხდება ქართული ენის დიალექტების მონაცემთა გათვალისწინებით. ქართლურში შეინიშნება ზოგი თავისებურება დამოკიდებული წინადადების წევრ-კავშირისა და მთავარ წინადადებაში მისი კორელატი ნაცვალსახელის თუ ზმნიზედის ხმარებაში (სომხიშვილი, 1999 ა: 177-145; კობერიძე, 2011 ა: 137-145). ამ საკითხის

შესასწავლად მნიშვნელოვნად მიგვაჩნია „რომ“ კავშირის სინტაქსური ფუნქციის ანალიზი შიდაქართლურ მეტყველებაში, სადაც წარმოდგენილი იქნება დღევანდელი სურათი სხვადასხვა დროს ჩაწერილი და გამოქვეყნებული დიალექტური ტექსტებისა და ჩვენ მიერ შიდა ქართლის ხეობებში სოფელ-სოფელ მოპოვებული უახლესი მასალების ქრონოლოგიური შედარების საფუძველზე.

მეთოდი. სამეცნიერო ნაშრომზე მუშაობისას გამოყენებულია კვლევის მეთოდები: აღწერითი, ისტორიულ-შედარებითი, კრიტიკული ანალიზი, სინქრონიული და დიაქრონიული ანალიზი. კვლევის მიზნების შესაბამისად ემპირიული მასალის ჩაწერისას გამოყენებული იქნა უშუალო დაკვირვების მეთოდი.

შედეგები. საკითხის კვლევისას გაანალიზდა შიდაქართლურში „რომ//რომა//რო“ კავშირის გამოყენების სხვადასხვა შემთხვევები რთულ ქვეყობილ წინადადებაში დამოკიდებული წინადადების მთავართან დასაკავშირებლად ქართულ სალიტერატურო ენასა და ქართული ენის დიალექტებთან მიმართებაში; შესწავლილი იქნა „რომა“ და „რო“ ვარიანტების სინტაქსური ფუნქცია და ადგილი დამოკიდებულ წინადადებაში; გამოიკვეთა „ვინც რომ“//„ვინც რომა“//„ვინც რო“; „რაც რომ“//„რაც რომა“//„რაც რო“; „როგორც რომ“//„როგორც რომა“//„როგორც რო“; „სადაც რომ“//„სადაც რომა“//„სადაც რო“ დაწყვილებულ წევრ-კავშირებში „რომ// რომა// რო“ კავშირის „კი“ ნაწილაკის ფუნქციით გამოყენება; განხილული იქნა უკავშირო რთულ ქვეყობილ წინადადებაში „რომ//რომა//რო“ კავშირის ხშირად გამოტოვებისა და ადვილად აღდგენის შემთხვევები წინადადების შინაარსობრივი მხარის გათვალისწინებით. შიდაქართლურ მეტყველებაში ასევე დადასტურდა ისეთი შემთხვევებიც, როცა ძველი ქართულის მსგავსად „რომ“ და „თუ“ კავშირების ფუნქცია არ არის გაყოფილი და ხშირად „რომ“-ის ნაცვლად „თუ“ კავშირი გვევლინება.

მსჯელობა. თანამედროვე სალიტერატურო ქართულსა და ქართული ენის დიალექტებში რთულ ქვეყობილ წინადადებაში შემავალ მარტივ წინადადებათა შესაერთებლად გამოიყენება როგორც მაქვემდებარებელი კავშირები, ისევე მიმართებითი ზმნისართები და ნაცვალსახელები – წევრ-კავშირები. მაქვემდებარებელი კავშირებიდან ყურადღებას იქცევს „რომ“ კავშირი, რომელიც აქტიურად მონაწილეობს ქვეყობის კონსტრუქციაში: ქვემდებარული, დამატებითი, გარემოებითი, განსაზღვრებითი, შედეგობითი და პირობითი დამოკიდებული წინადადებების მთავართან დასაკავშირებლად.

საენათმეცნიერო ლიტერატურაში აღნიშნულია: „რომ“ კავშირის ჩამოყალიბების ნიშნები თითქოს ძველ ქართულშივე გვაქვს იმ რიგის მაგალითებში, როგორცაა: „რად არს ესოდენი ესე მდულარებაჲ სულისა თქვენისაჲ, რომელ ესრეთ გაიძულა“ ზარზმ. 162, 22-23“ (მარტიროსოვი, 1964: 286).

ფ. ერთელიშვილის მოსაზრებით, არაიშვიათად „რომელ“ ნაცვალსახელის წრფელობითი ფორმა დამოკიდებული წინადადების წევრობის ფუნქციისაგან თავისუფალი ჩანს და კავშირად გვევლინება (აქვს მნიშვნელობა კავშირისა „რომ“). საილუსტრაციოდ მას მოტანილი აქვს ნიმუშები X-XII საუკუნეთა წერილობითი ძეგლებიდან: ესრეთ ვიხარკოთ, ძმანო, რომელ შეკრებაჲ ჩუენი ამას წმინდასა ადგილსა არ ცუდად იყოს, ცხრ. 77,4; და ესეც საკვრველი გულისხმის-საყოფელ არს, რომელ ზაქარია ურწმუნოებისა მისისათჳს დადუმებულ იყო, მრავალთ. 303, 12 (ერთელიშვილი, 1957: 324; ერთელიშვილი, 1963: 20).

კ. დონდუა აღნიშნავს, რომ „მერმინდელ საფეხურზე (და განსაკუთრებით 10-11 საუკუნეში) ადამიანის აღმნიშვნელი მიმართებითი ნაცვალსახელის ფუნქციებს „რომელი“-ს პარალელურად ნაცვალსახელი „ვინ“-ც ასრულებს, ხოლო „რომელ“ – „რომე“-„რომ“ თანდათან ცვლის კავშირებს „ვითარმედ“-სა და „თუ“-ს (დონდუა, 1967: 84-85).

შ. ძიძიგურის დაკვირვებით, იმავე კონსტრუქციაში, რომელშიც მონაწილეობს **რამეთუ-ვითარმედ**, გვხვდება **რომელ-რომე-რომ**, და ეს საკავშირებელი ერთეული, როგორც ნორმა, დამახასიათებელია საშუალო და ახალი სალიტერატურო ენისათვის. უნდა აღინიშნოს, რომ **რომელ** არაა სულ უცხო ძველი ენისათვის, **რამეთუ-ვითარმედ**-ის გვერდით ჩვენ შეგვიძლია დავადასტუროთ რამდენიმე ნიმუში ისეთი კონსტრუქციისა, რომელშიც საკავშირებელ ერთეულად მოცემულია **რომელ**. მაგ.: რამეთუ ვკგონებ, **რომელ** არცაღა თუ კუალი იპოოს ადგილისა მის (ზარზმ. 164,12); ხოლო აწ, ძმანო, გაეტყვ თქუნ ყოველნი ეგე, **რომელ** შემოკრებილხართ, საყუარელნო და სასურველნო ქრისტესანო (ბოლნ. 7,7) (ძიძიგური, 1969: 185-186).

ძველი ქართული ენის წერილობითი ძეგლების მონაცემთა ანალიზზე დაყრდნობით, ზ. სარჯველაძე აღნიშნავს, რომ **რომელ** ლექსემა **რომ** კავშირის ფუნქციით საკმაოდ ხშირად იხმარებოდა. **რომელ** ლექსემა **რომ** კავშირის ფუნქციით პირველად „სინურ მრავალთავში“ დასტურდება: იცი სამე წერილი იგი საქმესა შინა მოციქულისა, **რომელ** მოვიდა ჰინდოჲ ერთი საჭურისი წიად მდინარეთა მათგან, 158, 12-13. ადიშის ოთხთავის **რომელ**-ის საპირისპიროდ ჯრუჭ-პარხლის ოთხთავებში **რამეთუ** გვაქვს. ეს კი უდავოდ ამტკიცებს, ადიშის ოთხთავში **რომელ** ლექსემის **რომ** კავშირის ფუნქციით გამოყენებას. მრავალი ანალოგიური ფაქტი გვხვდება X-XI საუკუნეთა წერილობით ძეგლებში. ისტორიული დოკუმენტები ასახავენ **რომელ** > **რომე** > **რომ** > **რო** პროცესს: ამაღ **რომე** თქვენისა გუარისა მოძღუარი ყოფილიყო, Ad-4 (1260-1270 წწ.); რაც რო ოქუროსა, ძმისწულსა, საქმე ედვას, Hd-1358 (XII ს., 1260 წლის მახლობლად). ეს პროცესი შედეგია ამ ხშირად ხმარებული მორფემის გაცვეთისა, რაც ადასტურებს იმას, რომ **რომელ** ლექსემა **რომ** კავშირის ფუნქციით იმ დროს ცოცხალ მეტყველებაში საკმაოდ იყო გავრცელებული (სარჯველაძე, 1984: 572-574).

შიდაქართლურში რთულ ქვეწყობილ წინადადებაში სხვადასხვა სახის დამოკიდებული წინადადების მთავართან დასაკავშირებლად გამოიყენება **რომ** კავშირი და მისი ვარიანტები **რომა**//**რო**.

ქვემდებარული დამოკიდებული წინადადება. მაგ.: ცერიანი ფიჩხი ის არი, **რო** წავალთ ტყეში ფიჩხი მოსატანათა და შაგვხვდება კაი სხვილი ფიჩხი, **რომა** იმასა ცერი სისხო წვერები აქ (ერთაწმინდა) (მესხიშვილი, 2006: 160); ისა შჯობია, **რომ** ცოტა გააკეთო ადამიანმა და კარქა გააკეთო (ბრეთი); არ ვიცი, შვილო, ეგრე ითქვა, **რომა** ატენში არიან ბაიაძეები (გუგუტიანთკარი); ოჯახი არ არი, **რო** ზედმეტი სახელი არ ქონდეს (მერეთი); არი სოფლები, **რო** წყალი არ აქვთ (მერეთი); ტერიტორიები არ არი, **რო** ხორბალი მოიყვანო (მერეთი); კაბის კალთა **რო** შეიკვცა, დანამუსიანდა (ავნევი).

დამატებითი დამოკიდებული წინადადება.

ა) **პირდაპირ დამატებითი დამოკიდებული წინადადება.** მაგ.: უთხრა ცოლმა, **რომაო**-ესე უნდა ვიყოთ ჩვენაო უბედურები? (გორ. რ.); კითხა, **რომაო**– შენაო, რით აცხოვრებ შენ შვილებსაო? (გორის რ.) (გიგინეიშვილი, თოფურია, ქავთარაძე, 1961: 294); გაიგე, ფეხი **რო** უტკენია მაგის ბავშვსა? (ხიდისთავი); აი, ის **რო** არი, კაცო შენ გეცოდინება ეგა (არბო).

ბ) **ირიბი დამატებითი დამოკიდებული წინადადება.** მაგ.: ადრე ინდა შეეცადო (იმას) ნაზო, **რო** ჰურმა მოასწროს (დირბი).

გ) **უბრალო დამატებითი.** მაგ.: იმაში დამნაშავეა, **რომა** წყალი არ დაწყვიტა და ყველაფერი დააღპო (ტახტისძირი).

განსაზღვრებითი დამოკიდებული წინადადება. მაგ.: ზოგი ისეთი მაღალი იზრდება, რომა კარეფში ვერ შემოეტევა (კავთ.); ისეთია შენი ლუდი, რომა სუ ფუხფუხებს, ონჩივარი აიდის (ლამისყანა); ზოგი ადამიანი ისეთია, რომა ჭინჭარმა რო პატარა დასუსხოს, ან ჭიანჭველამ უკბინოს, სუ ფოთოლ-ფოთოლ დააყრის თეთრ-წითლათა (კავთ.) (ბეროზაშვილი, 1981: 83, 343, 411); რო თუთა გვიდგა, ტკბილია ისეთი, რო თაფლი ვერ წაუდგება (გრაკ.) (მესხიშვილი, 2006: 165); მაგას ეგეთი შებერტყილი ბიჭები ჰყამს, რო ყველაფერსაც მიაღწევენ (დირბი).

გარემოებითი დამოკიდებული წინადადება.

ა) **ადგილის გარემოებითი დამოკიდებული წინადადება.** მაგ.: სახლის ქვეშ რო მარანი გვექონდა, იქა ერთი ასფუთიანი ქვევრი იყო ჩაგდებული (ტახტისძირი); ფრონის პირზე რო ვენახი იყო, იკრიფებოდა ლომიაურიც და აბისულაც (დვანი).

ბ) **დროის გარემოებითი დამოკიდებული წინადადება.** მაგ.: გუთანი რო დავაკვალო, მაშინ ჩარექს წაიღეფს, სუმბუქათ წავა (ქვ. ჭ.); ბუზი რო დააჯდება და ჩახსილამს, მერე ჩნდება მატლათ (ქვ. ჭ.) (მესხიშვილი, 2006: 158); რო რაღაცა ყოფილიყო, თინას გააგებინებდნენო (არბო); მართლა რო უკვე ავათ იყო, მე მაინც გაუუკეთე ნემსები (არბო); ომში რო წავიდნენ, პაპაჩემი დაილუპა (კოშკა); რას ამბოფ ქალო, შე რო თესანდი, ციცო თესანს მეთქვი (დირბი); აი, იმ დღეს ტყეში რო ვიყავი არაა, ამოვიდნენ პიკაპიტა (გარიყულა).

გ) **ვითარების გარემოებითი დამოკიდებული წინადადება.** მაგ.: ი ხე ისე ძირფესვიანად ამოვთაფე, რომა იმი ნაადგილარიც აღარ ეტყობა (კავთ.); ისე გამიბოლდარავეს ვენახი, რომა თელი სოფლის გზა გახადეს (მერ.); ისეა თინიკო დაშხმაკული, რომა მაგას არ ეტყობა, თუ ასაკში შესული ქალია (მერ.); ის საათი ისე მუშაობს, რომა იმი მოშლა არ იქნება, პწკალი არ შემლია აქამდინა (ლამ.) (ბეროზაშვილი, მესხიშვილი, ნოზაძე, 1981: 30, 71, 188, 355); ნანა, მასწავლებელო, თორნიკეს რო იცოდეთ, უყვარხართ (დირბი); ახლად მოკრეფილ მალინას გავრეცხამ თუშფალანგზე ისე, რო არ დაიჭყლიტოს (ზერტი).

დ) **მიზნის გარემოებითი დამოკიდებული წინადადება:** „ჭაში, რომ წყალი ამოვიდეს, საჭიროა ოცდახუთი მეტრის ამოთხრა“? (დირბი); ახლა ფუჩეჩ მოვჭრით და დავდგამთ კონებათა, რო კარქა გამოშრეს და არ ჩაობდეს (კავთ.) (მესხიშვილი, 2006: 146).

ე) **მიზეზის გარემოებითი დამოკიდებული წინადადება.** მაგ.: ადგა და დაწერეს ეს წერილები, რომა ეს პირობები შესრულებულიყო (გორ. რ.) (გიგინეიშვილი.. 1961: 294); მაზნიაშვილებს იმიტომ გვეძახიან, რომა ჩვენი ძველები მესაბლები, მაზმანიანები ყოფილან, ჩვენ გვარში მეღა დავრჩი მაზმანი (გრაკ.) (ბეროზაშვილი, მესხიშვილი, ნოზაძე, 1981: 272); ეს თირი ჯობიან აგურსაც და ქვასაც, შენობისთვინაც ჯობიან, იმიტომა რო კირი ცოტა უნდა (ბროწლ.); უნა გაიხახლოს, რო მარცვალი გავიდეს და თავთავი (კავთ.) (მესხიშვილი, 2006: 54, 163); მაგრა უნდა გაირეცხოს, რომა ჯერა ააქ მაგასა კირსა თავისებური გემო (არბო); რომა აი ო, პენსიაო დაბალი გვააქო (ოკამი); ეს ადგილი თურმე ძველად ჩვენი სოფლის აზნაურს ეკუთვნოდა იმიტომ, რომა აქ მოდიოდა საუკეთესო ჭირნახული (ზერტი).

შედეგობითი დამოკიდებული წინადადება. მაგ.: ყველაფერი შეჭამა, ასე რომ სუ გვალვა გააჩინა (მეჯვრისხევი).

პირობითი დამოკიდებული წინადადება. მაგ.: მეც ვინმე რო არ მელოდებოდეს, სოფლისკენ არ მოვიხედავდი (სალოლაშენი); მე რო არ ვცდილიყავი, არაფერი გამოვიდოდა (დირბი).

ჩვენ მიერ დამოწმებულ საილუსტრაციო მაგალითებში **რომა და რო** ერსა და იმავე ფუნქციას ასრულებს, მაგრამ განსხვავება შეინიშნება დამოკიდებულ წინადადებაში ხმარების ადგილის მიხედვით. **რო** შეიძლება შეგვხვდეს დამოკიდებული წინადადების

თავშიც და შუაშიც, **რომა** კავშირი კი ყოველთვის დამოკიდებული წინადადების თავშია. მაგ.: გაიგე, ფეხი **რო** უტკენია მაგის ბავშვსა? (დირბი); შორიდან **რო** შემოგხედე, ის მეგონეი (დირბი); ეგრე **ჩამოდღედილი** **რო** დადიხარ სოფელშია, ვინც დაგინახავს, არ იტყვის, პატრონი არა ჰყამ ამასო? (ხიდისთავი); გაანძრე ცოტა ხელი შენცა, **რო** დამჯდარხარ პონტესასავითა, ვინ რას მოგიტანს; გავისინჯე კაბა, მარა ისეთი მოფლაშული იყო, **რომა** გადავიფიქრე, მეყიდნა (ხიდისთავი); მარა ისეთი აბუქაა, **რომა** აღარაფერი აღარდიანებს (ხიდისთავი).

რომა, **რო** ნიშანდობლივია აღმოსავლური კილოებისათვის. შეიმჩნევა შემდეგი გარემოება: **რომა** მაშინ იხმარება, როდესაც თვალსაჩინო პაუზასთან გვაქვს საქმე: კავშირის მომდევნო ნაწილი ფრაზის გარკვეული დაყოვნების შემდეგ ითქმის: უთხარი, **რომა** ჩამოვიდეს (ქართლ.); გავიგეთ, **რომა** ქორწილი იქნებოდა (ქართ.); ნახა **რომა** ხეირი არ იქნებოდა აქედან (კახ.); დამიძახა, **რომა** შენთვის ვიბრძვიო იტყვი, **რო** სიმთვრალით მიმცესავ (ხევს. გაბ. 130,15); გაიგა, **რო** თავის ამხანაგები ას (ხევს. გაბ. 195, 27); დაუძახეს, **რო** მოგებული ხარო (კახ.); თქო, **რო** ჩავალ (ფერეიდნ. ჩიქ. 242) (მიძიგური, 1970: 75, 76).

რომე დამახასიათებელია დასავლური კილოებისათვის. მაგ.: ამ ქალმა შეაწამა, **რომე** ეს არის ვაშკაციო (ზემოიძერ.); ნახეს, **რომე** ბამბას ახოვდა (ქვემოიძერ.); ასრე უთხარი, **რომე** მთაზედაო მამაჩემი ვისმე მოეკლაო (მთარაჭ.: მიძიგ, 90, 5); მებაღემ უთხრა, **რომე** ასე და ასეა საქმეო (გურ.: ლლ. 194,1); ბიჭმა უთხრა, **რომე** აი ბეჭედი რა მარიფეთი აქ? (აქარ.: ხუბ. 30); კითხა, **რომე** სულ კართან ება ის ხმელი ცხენი? (იმერხ. მარი 62). **რომე** გვხვდება თუშურშიც. ნიშანდობლივია ობიექტურ წინადადებაში, ხოლო პირობითსა და დროის გარემოებით წინადადებაში გვხვდება **რომ** (მიძიგური, 1970: 74, 75).

„**რომ**“ კავშირის ფუნქციით მეგრულში დასტურდება „ნამუდა“. ნამუდა „**რომ**“ კავშირი რთული შედგენილობისაა: კითხვითი ნაცვალსახელი ნამუ (=რომელი) და მაქვემდებარებელი კავშირი-და „თუ“, ამდენად ნამუდა-ს პირველადი მნიშვნელობაა **თუ რომელი**“ (აბესაძე, 1965: 250).

„თვით ნამუ „რომელი“ აგრეთვე რთულია: ნა-მუ, რომელშიც „მუ“ მესამე პირის ნაცვალსახელოური ფუძეა, ნა- კი უდრის „რა“-ს, – აღნიშნავენ“ (მარტიროსოვი, 1964: 190).

ქართულში **რომ** < **რომე** < **რომელი** (როგავა, 1972: 372). სადაც რომელ < რა-მ (ელ) (ჩიქობავა, 2008: 226) ... ე.ი აქაც რა-ა ამოსავალი. მაშასადამე ნამუდა „რომ“ კავშირიც ისეთივე წარმომავლობისაა, რაც მისი შესაბამისი ქართულში „რომ“, მხოლოდ გზაა მიღებისა სხვადასხვაგვარი: ქართულში **რომ** კავშირი **რომელი**-ს გაცვეთის შედეგადაა (იხ. ქართულის ზოგ დიალექტში რომ>რო...) მიღებული, როცა მეგრულში ნამუ „რომელი“ ფუძის გართულების შედეგია: ნამუდა ... ე. ი. „**რომ**“-ის საფუძველი ორივეგან ერთია, ოღონდ მიღების გზაა სხვადასხვა (ერთგან გაცვეთაა ფუძის, მეორეგან – გართულება). ყურადსაღებია ჭანურის ვითარება: აქ ნამუ (ნა-და -ათინურში) „რომელი“-ს მნიშვნელობითაა, რომლისგან ჩანს, ვერ ჩამოყალიბდა მეგრულის რიგის მაქვემდებარებელი კავშირი (შდრ. მეგრული ნამუ + და „რომ“), მისი ფუნქცია სხვა კავშირ - ნაწილაკებმა იკისრეს (მათ შორის ნასესხებმაც) (ახალაია, 1999: 201-202).

რთულ ქვეწყობილი წინადადების ნაწილებს შორის გარკვეული მიმართების დასამყარებლად მნიშვნელობა აქვს დროისა და მწკრივის ფორმათა გამოყენებას მთავარსა და დამოკიდებულ წინადადებაში.

შიდაქართულურში რთული ქვეწყობილი წინადადების ორივე ნაწილში ერთი და იმავე მწკრივის ფორმებია გამოყენებული. მაგ.: მეც იქ გავაკრან გაზაფხული კუთხეთანა, **რო** დაგიხატან (დირბი). ორივე ზმნა-შემასმენელი მყოფადის მწკრივშია.

რთული ქვეწყობილი წინადადების ნაწილები სხვადასხვა მწკრივის ფორმით არის გადმოცემული. მთავარი წინადადების ზმნა-შემასმენელი - აწმყოს მწკრივშია, დამოკიდებული წინადადების ზმნა-შემასმენელი - II კავშირებითში. მაგ.: ღორი არ

გვყან, რო გავყიდოთ და შეშა ვიყიდოთ; ამას სუ წიგნი უჭირან, რო გაგიჟდეს ამდენი სწავლითა (დირბი).

მთავარი წინადადების ზმნა-შემასმენელი წყვეტილშია, დამოკიდებული წინადადება- I თურმეობითში. მაგ.: უფროსმა დაავლო ხელი ინ ბეჭედს და უმაღლე წავიდა ისე, რომ არ კი დამშვიდობებია ქალსა.

მთავარი წინადადების ზმნა-შემასმენელი წყვეტილშია, დამოკიდებული წინადადება- უწყვეტელში. მაგ.: ტანისამოსს რო ხთიდა, ხალათის ჯიბიდან სურათი გადმოუფარდა.

შიდაქართლურ კილოვებაში ყურადღებას იქცევს დაწყვილებული წევრ-კავშირები: ვინც რომ//ვინც რომა//ვინც რო; რაც რომ//რაც რომა//რაც რო; როგორიც რომ//როგორიც რომა//როგორიც რო; სადაც რომ//სადაც რომა//სადაც რო. ამ რთული კავშირიდან რომ-ს კი ნაწილაკის ფუნქცია აქვს. ის აძლიერებს იმ სიტყვის მნიშვნელობას, რომელსაც ის მიემართება.

ვინც რომ: ვინც რომ მოვიდეს, კარები არ გაულო (დვანი). შდრ. ვინც კი მოვიდეს, კარები არ გაულო.

ვინც რო: ვინც რო გაიგებდა იმი სახელს, შიშითა კანკალებდა (ქს.ხ). შდრ. ვინც კი გაიგებდა იმი სახელს, შიშითა კანკალებდა (სომხიშვილი, 1999 ა. :178). ვინც რო შევიყვარე, იმან შემძულა (რუისი). შდრ. ვინც კი შევიყვარე, იმან შემძულა.

ვინც რომა: ვინც რომა ადრე გამოვიდა სოფლიდანა, იმან უფრო იხეირა (ავნევი). შდრ. ვინც კი ადრე გამოვიდა სოფლიდანა, იმან უფრო იხეირა.

რაც რომ: რაც რომ რამე მეზადა, სულ იქ დავტოვეთ (ნული). შდრ. რაც კი რამე მეზადა, სულ იქ დავტოვეთ.

რაც რო : რაც რო თავი მახსომს, ამ სახში ის კაცი ცხოვრობდა (ქს.ხ). შდრ. რაც კი თავი მახსომს, ამ სახში ის კაცი ცხოვრობდა (სომხიშვილი, 1999ა: 178). რაც რო წამოვიდეთ, ისიც გზაში დავტოვეთ (არკნეთი). შდრ. რაც კი წამოვიდეთ, ისიც გზაში დავტოვეთ.

რაც რომა: რაც რომა მაქვს, ისიც შენია (ბრეთი). შდრ. რაც კი მაქვს, ისიც შენია.

რომელიც რომ: რომელიც რომ გამოჩნდება დღეს დღეისობით, საქონელს იმას გავატანთ (დირბი). შდრ. რომელიც კი გამოჩნდება დღეს დღეისობით, საქონელს იმას გავატანთ.

რომელიც რომა: რომელიც რომა კარგი ვაჟკაცი იყო, თვალი იმას დაადგეს (თამარაშენი) შდრ. რომელიც კი კარგი ვაჟკაცი იყო, თვალი იმას დაადგეს.

რომელიც რო : რომელიც რო კარქი ვაჟკაცი იყო, იმას არ არჩევდა (ქს.ხ.). შდრ. რომელიც კი კარქი ვაჟკაცი იყო, იმას არ არჩევდა; რომელიც რო ლამაზი ჰყვანდა, ყველა ერთ სოფელში გაათხოვა (ქს.ხ.). შდრ. რომელიც კი ლამაზი ლამაზი ქალი ჰყვანდა, ყველა ერთ სოფელში გაათხოვა (სომხიშვილი, 1999ა: 178).

დაწყვილებული წევრ-კავშირიანი დამოკიდებული წინადადება ხშირად რთული ქვეწყობილი წინადადების თავშია, იშვიათად შეიძლება შეგვხვდეს წინადადების ბოლოში.

როგორც მოხმობილი მაგალითებიდან ჩანს, დამოკიდებულ წინადადებაში იხმარება „რომელიც რომ“ კავშირი: უფროსი დაიბნა, რომელიც რო არ იცოდა, ეს ვაჟი გაათავისუფლეს; „იმდენი სტუმრები მყან ხოლმე, რომელიც რო რა ვიცი. პირველი დამოკიდებული წინადადება მიზეზის გარემოებითია, მეორე -- განსაზღვრებითი.

„რომელიც“ „რომ“ კავშირთან არ გამოხატავს რომელიმე წევრს. „ეს მოვლენა განსაზღვრებით დამოკიდებულ წინადადებაში დამახასიათებელია ქართლური დიალექტისათვის“ (იმნაიშვილი, 1974: 242).

„რომელიც რომ“ კავშირიანი განსაზღვრებითი დამოკიდებული წინადადება ცნობილია ძველ ქართულსა და სხვა ქართველურ ენებშიც (იმნაიშვილი, 1963: 209, 210; მიდიგური, 1970: 55).

„რომელიც რომ“ კავშირი გვხვდება ქართული ენის დასავლურ კილოებშიც. მაგ.: გურული: ამ დროს შეხთა ერ ღარიბ კაცს ხენწიფესთან წასვლა, რომელსაც რომ ძან ეძნელება ხენწიფესთან წასვლა (ყდენტი, 1936:29). აჭარული: ანახვა იმ კაცს, რომელიც რომ ბეჭეტის პატრონი იყო (ხუბუა, 1932: 31). ქვემოიმერული: ჩვენ მხარეზეა ე მოხუცებული, რომელიც რომ ნეფე იყო (მიდიგური, 1970: 84).

შიდაქართულურში ხშირად დამოკიდებულ წინადადებაში როცა კავშირს რომ//რო კავშირი ენაცვლება: რო ჩაარტყან, ხო ბარაქიანი უნა იყვეს. შდრ. როცა ჩაარტყან, ხო ბარაქიანი უნა იყვეს. კავშირის შეცვლა იწვევს სინტაქსური ფუნქციის შეცვლას. ერთ შემთხვევაში დამოკიდებული წინადადება შეიძლება გავიგოთ ქვემდებარულად (რო ჩაარტყან, ხო ბარაქიანი უნა იყვეს). მეორე შემთხვევაში წინადადება დროის გარემოებითაა (როცა ჩაარტყან, ხო ბარაქიანი უნა იყვეს). ამ შემთხვევაში კავშირის შეცვლამ გამოიწვია დამოკიდებული წინადადების ფუნქციის შეცვლა.

ზოგჯერ რომ კავშირს ენაცვლება რადგანაც კავშირი. მაგ.: წყაროები უზნობლივ გვაქვს სოფელში, ეზოებზე არ გვაქვს, რადგან მალლობზე ვცხოვრობთ. შდრ. წყაროები უზნობლივ გვაქვს სოფელში, ეზოებზე არ გვაქვს იმიტომ, რომ მალლობზე ვცხოვრობთ.

ქართულშიც ისევე, როგორც ეს შეინიშნება ძველ ქართულსა და მეცხრამეტე საუკუნის ზოგიერთი მწერლის ნაწერებში „რომ“ კავშირის პარალელურად ზოგჯერ გვევლინება „თუ“ კავშირი. მაგ.: თქვეს ხემწიფეებმა, თუ ეს ჯობი რათ მიაყუდა აქ? (ქსნის ხეობა); მოვიდნენ ქალთან და უთხრეს, თუ აი მოვრჩით იმ საქმეს (იქვე); წამოიდა ვაჟი, დკითხა ცოლმა, თუ რა გითხრა ხემწიფემაო (იქვე); უთხრა ყაჩაღმა, თუ რა გაქ, რა უნდა მაჭამო? (იქვე); შეეკითხა ახლა საშუალოს, თუ შენ რა იცი? (იქვე); შეეკითხა უფროს ძმას, თუ შენ რა იცი? (იქვე) (იმნაიშვილი, 1974: 242, 243).

ხშირია, რომ//რო//რომა კავშირიანი რთულ ქვეწყობილ წინადადებაში მოსალოდნელი სხვათა სიტყვის ო ნაწილაკი არა გვაქვს. მაგ.: უთხრა რო-ეს ნადირის ხორცია და ჭამე შენა (შავშე.); უთხრა მდევის დედასა, რომ-თქვენი შვილი სად არის? (სვენ.); უპასუხა ვაჟმა, რო -ამ საქმესაც ხო არ დამიჭერთ? (ქსნის ხეობა); უთხრა მოხუცებულმა, რომ-შეგინახამ შვილო, მაგრამ პური არა მაქს და არც ლოგინი (ქსნის ხეობა); ეს კაცი ეუბნება, რომ მომყიდე (ქურთა) (იმნაიშვილი, 1974 : 243).

შიდაქართულურში გვხვდება ისეთი შემთხვევაც, როცა თუ კავშირი გვხვდება რომ-ის ნაცვლად და მოსალოდნელი ო ნაწილაკიც არ დასტურდება. მაგ.: უპასუხა ვაჟმა, თუ -პური მამშვიდა ძალიან (ქურთა); უთხრეს იქაც ხელმწიფეს, თუ მოსამსახურეები არ გინდათ? (ქურთა); უპასუხა ქალმა, თუ შენმა დამ გამამგზავნა (იმნაიშვილი, 1974: 243) შდრ. უპასუხა ვაჟმა, რომ -პური მამშვიდაო ძალიან ; უთხრეს იქაც ხელმწიფეს, რომ მოსამსახურეები არ გინდათო?; უპასუხა ქალმა, რომ შენმა დამ გამამგზავნაო.

რომ და თუ კავშირები ახალ ქართულ სალიტერატურო ენაში ძირითადი კავშირებია და მათ ფუნქციები გაყოფილი აქვთ. ამის მაჩვენებელია მათი მიმართება დამოკიდებული წინადადების შემასმენელთან, სადაც კავშირსა და ზმნას შორის მყარდება გარკვეული კანონზომიერება. ასე, მაგალითად, პირობით დამოკიდებულ წინადადებაში რომ კავშირი II კავშირებითს ეხამება, თუ კი - წყვეტილს. ამ კავშირებს რომ ადგილი შევუცვალოთ და თუ-ს ნაცვლად რომ ვიხმაროთ, ან პირიქით, წინადადების ხასიათი შეიცვლება: დროის გარემოებით დამოკიდებულ წინადადებას მივიღებთ. მაგ.: თუ წერილს მომწერ, მეც გიპასუხებ- პირობითი წინადადების კონსტრუქციას: თუ-ს ადგილას ჩავსვათ რომ: წერილს რომ მომწერ, მეც გიპასუხებ - ვღებულობთ დროის გარემოებითი

დამოკიდებული წინადადების კონსტრუქციას (მიძიგური, 1969: 371-372; სომხიშვილი, 1999ა: 141).

ზოგჯერ რთულ ქვეწყობილ წინადადებაში ერთდროულად გვხვდება **თუ** და **რომ** კავშირიანი პირობითი დამოკიდებული წინადადება. მაგ.: თუ ერთი წამოსცდა სიტყვაი, შენ **რო** შენსას ეცადო, ვერ გადაათქმევინე (მესხიშვილი, 2006: 154).

ზმნის რომელ ფორმას ეგუება **რომ** მასალის კავშირი? „**რომ** მომწერდე, მეც გიპასუხებდე“. ამრიგად ვღებულობთ ფორმულას: **რომ+კავშირებითი=პირობითი** წინადადება. თუ+მყოფადი=პირობითი წინადადება; თუ+ წყვეტილი=პირობითი წინადადება (მიძიგური, 1969: 372).

შიდაქართულში ძველი ქართულის მსგავსად **რომ** და **თუ** კავშირების ფუნქცია არ არის გაყოფილი და ხშირად **რომ**-ის ნაცვლად **თუ** კავშირი გვევლინება. მაგ.: მოვიდა და უთხრა, **თუ** მე მოვიტან უკვდავების წყალსაო; მე **თუ** ისე არ მყვარებოდა, ამდენს არ მოვითმენდი; თქვეს ხელმწიფეებმა, **თუ** ეს ჯოხი რათ მიაყუდა აქა?, მე **თუ** გითხრა, დამიჯერებ?... (ქსნ. ხ.) (სომხიშვილი, 1999ა: 178). შდრ. მოვიდა და უთხრა, **რომ** მე მოვიტან უკვდავების წყალსაო; მე **რომ** ისე არ მყვარებოდა, ამდენს არ მოვითმენდი; თქვეს ხელმწიფეებმა, **რომ** ეს ჯოხი რათ მიაყუდა აქა?; მე **რომ** გითხრა, დამიჯერებ?...

მოიდნენ ქალთან და უთხრეს, **თუ** აი მოვრჩით იმ საქმეს; წამოიდა ვაჟი, დკითხა ცოლმა, **თუ** რა გითხრა ხელმწიფემაო; უთხრა ყაჩაღმა, **თუ** რა გაქ, რა უნდა მაჭამო?; შეეკითხა ახლა საშუალოს, **თუ** შენ რაღა იცი?; შეეკითხა უფროს ძმას, **თუ** შენ რა იცი? (იმნაიშვილი, 1974: 242, 243). შდრ. მოიდნენ ქალთან და უთხრეს, **რომ** აი მოვრჩით იმ საქმეს; წამოიდა ვაჟი, დკითხა ცოლმა, **რომ** რა გითხრა ხელმწიფემაო; უთხრა ყაჩაღმა, **რომ** რა გაქ, რა უნდა მაჭამო?; შეეკითხა ახლა საშუალოს, **რომ** შენ რაღა იცი?; შეეკითხა უფროს ძმას, **რომ** შენ რა იცი?.

შუქი **თუ** მოვა, პირდაპირ წავა, გვერძე არ უხვენს; ძალიან ცუდია ნოდარი ჭამაში, იშვიათათ **თუ** შეჭამოს ბოლომდე (კობერიძე, 2011ა: 141). შდრ. შუქი **რომ** მოვა, პირდაპირ წავა, გვერძე არ უხვენს; ძალიან ცუდია ნოდარი ჭამაში, იშვიათათ **თუ** შეჭამოს ბოლომდე.

ასეთი შემთხვევა დასტურდება ალგეთის ხეობის ქართულშიც. მაგ.: მერე ეუბნება ცოლსა, **თუ** ბიჭი სად არის (გოლთ.) (სალარიძე, 1978: 92). შდრ. მერე ეუბნება ცოლსა, **რომ** ბიჭი სად არის.

საენათმეცნიერო ლიტერატურაში დამოკიდებულ წინადადებათა ფუნქციები გათანაბრებულია წინადადების წევრთა ფუნქციებთან. წინადადების წევრების შესაბამისად გამოიყო დამოკიდებული წინადადების სახეები: ქვემდებარული, დამატებითი, განსაზღვრებითი, გარემოებითი და შემასმენლური. დამოკიდებულ წინადადებაში ისეთი სახეებიც მოიპოვება, რომელთაც შესაბამისი წევრი არ გააჩნიათ. ასეთებია, მაგალითად: შედეგობითი, პირობითი, დათმობითი, მთავრის მიმართი, მთავრის გარეშე... (კვაჭაძე, 1988: 338, 339).

რთული ქვეწყობილი წინადადების სტრუქტურისა და გენეზისის საკითხების კვლევას ქართულში დიდი ხნის ისტორია აქვს. გამოთქმულია მოსაზრება, რომ ქართული რთული ქვეწყობილი წინადადების დასაბამი მწერლობამდელ ქართულშია საგულვებელი. ეს ითქმის განსაკუთრებით უკავშირო (ასიდენტური) რთული ქვეწყობილი წინადადების შესახებ (დონდუა, 1949: 193).

მარტივი წინადადებების შეერთება საკავშირებელი სიტყვების დაუხმარებლად დამახასიათებელია სალიტერატურო ქართულისთვის და არც ხალხური პროზისა და ცოცხალი სასაუბრო მეტყველებისათვისაა უცხო.

ჰიპოტაქსურ კონსტრუქციებში გაერთიანება ხდება როგორც კავშირის საშუალებით, ასევე უკავშიროდ. გამოიყენება მაქვემდებარებელი (სუბორდინაციული) კავშირები. უკავშირო შეერთება კი ამ შემთხვევაში გულისხმობს იმას, რომ ჰიპოტაქსურ

კონსტრუქციებში კავშირი ჩავარდნილია (გამოტოვებულია), მაგრამ ყოველთვის იგულისხმება (განსხვავებით ჰიპოტაქსული კონსტრუქციებისაგან) (ჯორბენაძე, 1995: 787).

უკავშირო ჰიპოტაქსურ წინადადებაში ხშირად არის საკორელაციო სიტყვა უკავშიროდ, რომელიც იმაზე მიუთითებს, რომ მას დამოკიდებული წინადადება ახლავს. უკავშირო ქვეწყობილ წინადადებაში შესაძლოა არც საკორელაციო სიტყვა იყოს და არც კავშირი, მაგრამ წინადადების ნაწილების დაქვემდებარება აშკარაა (ბურჭულაძე, 2014: 81, 82).

ქართული ენის დიალექტურ ტექსტებსა და ცოცხალ სასაუბრო მეტყველებაზე დაკვირვება გვიჩვენებს, რომ უკავშირო ჰიპოტაქსური კონსტრუქცია ისეთივე ჩვეულებრივი მოვლენაა ხალხურ მეტყველებაში, როგორც სალიტერატურო ენაში (სომხიშვილი, 1999ბ: 31).

რთული უკავშირო წინადადების ერთი ნაწილი მოგვაცხადებს მთავარ წინადადებას, მეორე კი დამოკიდებულს, რომელიც, იმავე სინტაქსურ ფუნქციას ასრულებს, რასაც კავშირანი დამოკიდებული წინადადება.

შიდაქართულურში უკავშირო რთული ქვეწყობილი წინადადების რამდენიმე შემთხვევა დასტურდება:

1. მთავარ წინადადებაში მოიპოვება მისათითებელი სიტყვა, რომელიც გვავარაუდებინებს გარკვეული სახის წინადადებას. დამოკიდებულ წინადადებაში გამოტოვებულია მაქვემდებარებელი **რომ** კავშირი: „მეზობლის ქალს დიდი ხანი არ ვუნახივარ, **ისე** გაეხარდა, გადამკოცნა“. მთავარი წინადადების მისათითებელი სიტყვა **ისე** გვავარაუდებინებს დამოკიდებულ წინადადებას, სადაც აღდება კავშირი **რომ**: „მეზობლის ქალს დიდი ხანი არ ვუნახივარ, **ისე** გაეხარდა, **რომ** გადამკოცნა“. დამოკიდებული წინადადება ვითარების გარემოებითია (კობერიძე, 2011ბ: 139).

„მამამთილი მყვანდა **ისეთი**, ფინთ სიტყვას ვერ გაიგებდი იმი პირიდან“; „ზოგი **ისეთი** კაცია, ხარს არ დაასვენებს“ (დამოკიდებული წინადადება: „ფინთ სიტყვას ვერ გაიგებდი იმი პირიდან“; „ხარს არ დაასვენებს“. ისინი მიემართებიან მთავარი წინადადების მისათითებელ სიტყვას „ისეთი“, რომელის განსაზღვრების ფუნქციითაა და აზუსტებს მის მნიშვნელობას. აღდება კავშირი „რომ“). „**ისე** აყვირდა ეს დედაკაცი, მღვერები გააქცია“; „**იმდენი** ფული ქონდა, იმი მისხიმისხს ეყოფოდა“. ამ წინადადებაში შეიძლება აღვადგინოთ „**რომ**“ კავშირი („ისე აყვირდა ეს დედაკაცი, რომ მღვერები გააქცია“; „**იმდენი** ფული ქონდა, **რომ** იმი მისხიმისხს ეყოფოდა“) (სომხიშვილი, 1999ბ: 132). პირველი წინადადება ვითარების გარემოებითია, მეორე წინადადება-განსაზღვრებითი.

2. მთავარში არ გვხვდება მისათითებელი სიტყვა, დამოკიდებულში კი-მაქვემდებარებელი კავშირი **რომ**: ბოსლი კარებთან დავეცი, სული გამიმწარდა ნეკნი ჩამივარდა. ასეთ შემთხვევაში შესაძლებელია **ისე** მისათითებელი ნაცვალსახელისა და **რომ** მაქვემდებარებელი კავშირის აღდგენა: ბოსლი კარებთან **ისე** დავეცი, **რომ** სული გამიმწარდა, ნეკნი ჩამივარდა. დამოკიდებული წინადადება ვითარების გარემოების ფუნქციას ასრულებს (კობერიძე, 2011ბ: 139).

3. უკავშირო რთულ ქვეწყობილ წინადადებაში შეიძლება გამოტოვებული იყოს **რომ** კავშირთან ერთად ზმნა-შემასმენელიც: „იქვე ვიდექი, იქვე, მეზობელმა, ისეთი გლახა ყანს თამილას, ისეთი გლახაო“. ადვილად შეიძლება ზმნა-შემასმენლისა და კავშირის აღდგენა: იქვე ვიდექი, იქვე, მეზობელმა **რომ** თქვა, ისეთი გლახა ყანს თამილასა, ისეთი გლახაო. დამოკიდებული წინადადება განსაზღვრებითია.

4. უკავშირო რთული ქვეწყობილი წინადადების მთავარ წინადადებაში შეიძლება გამოტოვებული იყოს ზმნა-შემასმენელი, რომელიც კონტექსტით ივარაუდება. მაგ.: ჩვენ

ქალაქში ერთი ამბავი მოხდა, იმაზე ვწუხვარ, იმაზე. შეგვიძლია დამოკიდებულ წინადადებაში აღვადგინოთ რომ კავშირი, მთავარში ზმნა-შემასმენელი: ჩვენ ქალაქში ერთი ამბავი რომ მოხდა, იმაზე ვწუხვარ იმაზე ვტირიო. დამოკიდებული წინადადება უბრალო დამატებითია.

ამ გოგომ -არ მომეწონება ეგ ბიჭიო. მთავარ წინადადებაში შეგვიძლია აღვადგინოთ „თქვა“ ზმნა-შემასმენელთან ერთად მისათითებელი სიტყვა ის, დამოკიდებულში - რომ კავშირი. შდრ. ამ გოგომ თქვა ის, რომ არ მომეწონება ეგ ბიჭიო. დამოკიდებული წინადადება პირდაპირდამატებითია.

ჩვენს ქალაქში ცხოვრობდა ერთი ახალგაზრდა, უცხო ვაჭარი, ისეთი ლამაზი, რომ ყველა, დიდი და პატარა გამოდიოდა მის სანახავათ. დამოკიდებული წინადადება განსაზღვრებითია. მთავარ წინადადებაში გამოტოვებულია შედგენილი შემასმენლის ზმნური ნაწილი, მისათითებელი სიტყვა ისეთი გვავარაუდებინებს განსაზღვრებით დამოკიდებულ წინადადებას. მთავარ წინადადებაში „არის“ ზმნური ნაწილის აღდგენისას წინადადება მიიღებს ასეთ სახეს: ჩვენს ქალაქში ცხოვრობდა ერთი ახალგაზრდა, უცხო ვაჭარი, ისეთი ლამაზი იყო, რომ ყველა, დიდი და პატარა გამოდიოდა მის სანახავათ.

5. უკავშირო რთულ ქვეწყობილ წინადადებაში ზოგჯერ შეიძლება გამოვრდეს ბოლო სიტყვა ან ფრაზა. განსაკუთრებით ხშირია ზმნა-შემასმენლის გამოვრება, რაც აძლიერებს აზრის გამოხატვის ექსპრესიულობას ან მოქმედების ხანგრძლივობას. მაგ.: მოდი, მოდი, მოხედე აქა, ვედრა გაინსო, ვერა ხედან?. მთავარ წინადადებაშიმეორდება ზმნა-შემასმენელი „მოდი“, რომელსაც მრავალგზისობის ნიუანსი შეაქვს. აღდება რომ კავშირი: მოდი, მოდი, მოხედე აქა, ვედრა რომ გაივსო, ვერა ხედან? დამოკიდებული წინადადება პირდაპირდამატებითია .

წუხელი ისეთი მაგარი თვრალი ვიყა, ტელეფონი გაქანებული რეკანს, რეკანს და ვერ ვპოილობ. დამოკიდებულ წინადადებაში მეორდება ზმნა-შემასმენელი „რეკანს“. შესაძლებელია აღდგეს რომ კავშირი: წუხელი ისეთი თვრალი ვიყა, რომ ტელეფონი გაქანებული რეკანს, რეკანს და ვერა ვპოილობ. დამოკიდებული წინადადება განსაზღვრებითია (კობერიძე, 2011ბ: 141).

6. რთულ ქვეწყობილ წინადადებაში შეიძლება შეგვხვდეს რამდენიმე დამოკიდებული წინადადება, სადაც შესაძლოა გამოტოვებული იყოს ერთი დამოკიდებული წინადადება, რომლის აღდგენაც ადვილად არის შესაძლებელი. მაგ.: „ჯერა ყინავს და იმედიანათა ვართ, ნახე მერე, ფრინველები რო გადმაფრინდებიან“. ამ წინადადებაში გამოტოვებულია ერთი დამოკიდებული წინადადება, რომლის აღდგენაც ადვილად არის შესაძლებელი: „ჯერ ყინამს და იმედიანათ ვართ იმიტომ, რომ ფრინველები არ არიან, ნახე მერე, რო გადმაფრინდებიან“. პირველი დამოკიდებული წინადადება მიზეზის გარემოებითია, მეორე —პირდაპირ დამატებითი. აქ შერეული სახის რთულ წინადადებასთან უნდა გვქონდეს საქმე.

დასკვნა. ამრიგად, დიდი და პატარა ლიახვის, ფრონეს, ძამას, კავთურას,ლეხურასა და ატენის ხეობებში ჩაწერილი დიალექტური მასალების ანალიზი გვამცნავს დასკვნის გაკეთების საშუალებას. შიდაქართლური კილოკავი, რთული ქვეწყობილი წინადადების კონსტრუქციებში „რომ//რომა//რო“ კავშირის გამოყენების მიხედვით, გამოხატავს იმ ტენდენციებს, რომელიც დამახასიათებელია ქართული სალიტერატურო ენის, საერთო ქართლისა და ქართული ენის სხვა დიალექტებისათვის. ვიზიარებთ ქართველურ ენათმეცნიერებაში არსებულ მოსაზრებას რომელ> რომე>რომ>რო პროცესის შესახებ, სადაც რო მიღებულია „მ“-ს ცვთის შედეგად. ეს მოვლენა შიდაქართლურში ნიშანდობლივია სხვა კავშირებისთვისაც. მაგ.: მაგრამ (>მაგრა), ხომ (>ხო)... რაც შეეხება

„რომა“ კავშირს, ვფიქრობთ, რომ „ა“ მავრცობი ხმოვნის ფუნქციით გამოყენებული ელემენტი იცავს „მ“-ს ცვეთისაგან. აღსანიშნავია ის ფაქტიც, რომ „რომა“ გვხვდება პაუზასთან იმავე პოზიციაში, როცა სასაზღვრო ელემენტის ფუნქციით „ა“ მავრცობი გამოიყენება სახელებთან და სხვა ფორმაუცვლელ სიტყვებთან (შდრ. მაგრამ >მაგრამა, ხომ >ხომამ). „რომა// რო“ ერთნაირ სინტაქსურ ფუნქციას ასრულებს წინადადებაში, მაგრამ განსხვავებულია მათი ადგილი. რო კავშირი შეიძლება შეგვხვდეს დამოკიდებული წინადადების თავშიც და ბოლოშიც, რომა კავშირი კი მხოლოდ დამოკიდებული წინადადების თავშია.

გამოყენებული ლიტერატურა და წყაროები:

- აბესაძე, ნ. (1965). ჰიპოტაქსის წევრ-კავშირები და კავშირები მეგრულში. *თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის შრომები*. ტ. 114.
- ახალაია, ვ. (1999). ოდენ მეგრულს ერთი მაქვემდებარებული კავშირის შესახებ. *საენათმეცნიერო ძიებანი*. IX.
- ბეროზაშვილი, თ., მესხიშვილი, მ., ნოზაძე, ლ. (1981). *ქართლური დიალექტის ლექსიკონი (მასალები)*. თბილისი: მეცნიერება.
- ბურჭულაძე, თ. (2014). *ჰიპოტაქსის საკითხები ქართულში*. თბილისი.
- გიგინეიშვილი, ი., თოფურია, ვ., ქავთარაძე, ი., (1961). *ქართული დიალექტოლოგია*. I. დიალექტთა განხილვა. ტექსტები. ლექსიკონი. თბილისი: თსუ.
- დონდუა, კ. (1949). დამოკიდებული წინადადების განვითარების ისტორიიდან ძველ ქართულში. *თსუ. შრომები*. ტ. 37.
- დონდუა, კ. (1967). *დამოკიდებული წინადადების განვითარების ისტორიიდან ძველ ქართულში. რჩეული შრომები*. ტ. I. თბილისი.
- ერთელიშვილი, ფ. (1957). მიმართებითი ნაცვალსახელების შემცველ წინადადებათა ქვეწყობა ძველ ქართულში. *თსუ -ს შრომათა კრებული*. 65.
- ერთელიშვილი, ფ. (1963). *რთული წინადადების ისტორიისათვის ქართულში*. I. *ჰიპოტაქსის საკითხები*. თბილისი: თსუ.
- იმნაიშვილი, გ. (1974). *ქართლური დიალექტი*. I. თბილისი: მეცნიერება.
- იმნაიშვილი, ი. (1963). *ქართული ენის ისტორიული ქრესტომათია*. ტ. III. თბილისი: განათლება.
- კვაჭაძე, ლ. (1988). *თანამედროვე ქართული ენის სინტაქსი*. თბილისი: განათლება.
- კობერიძე, მ. (2011) ა. რთული ქვეწყობილი წინადადების ზოგიერთი თავისებურებისათვის ფრონეს ხეობის ქართულში. *ლინგვისტური ქართველოლოგიისა აფხაზოლოგიის პრობლემები*. ტ. III.
- კობერიძე, მ. (2011) ბ. უკავშირო რთული ქვეწყობილი წინადადებისათვის ფრონეს ხეობის ქართულში. *საენათმეცნიერო ძიებანი*. XXXIII.
- მარტიროსოვი, ა. (1964). *ნაცვალსახელი ქართველურ ენებში*. თბილისი: საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემია.
- მესხიშვილი, მ. (2006). *ქართლური ლექსიკონი (მასალები)*. თბილისი: უნივერსალი.
- ჟღენტაძე, ს. (1936). *გურული კილო (გამოკვლევა. ტექსტები. ლექსიკონი)*. თბილისი: საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემია.
- როგავა, გ. (1972). *ქართველურ ენათა ფონეტიკის საკითხები*. I. *ხმოვანთა ისტორიის ზოგი საკითხი ქართველურ ენებში*. თბილისი: მეცნიერება.
- სალარიძე, თ. (1978). *ალგეთის ხეობის ქართლური*. თბილისი: მეცნიერება.
- სარჯველაძე, ზ. (1984). *ქართული სალიტერატურო ენის ისტორიის შესავალი*. თბილისი: განათლება.

- სომხიშვილი, ვ. (1999) ა. ზოგიერთი კავშირისა და ნაწილაკის ხმარების თავისებურებისათვის ლიახვისა და ქსნის ხეობათა ქართლურში. *საენათმეცნიერო ძიებანი. IX.*
- სომხიშვილი, ვ. (1999) ბ. უკავშირო რთული წინადადების ზოგიერთი შემთხვევისათვის ლიახვისა და ქსნის ხეობის ქართლურში. *ცსუ-ს შრომათა კრებული. 31.*
- ჩიქობავა, ა. (2008). *მეგრულ-ქანურ-ქართული შედარებითი ლექსიკონი. შრომები. IV.* თბილისი: არნ. ჩიქობავას სახელობის ენათმეცნიერების ინსტიტუტი.
- ძიძიგური, შ. (1969). *კავშირები ქართულ ენაში.* თბილისი: განათლება.
- ძიძიგური, შ. (1970). *ქართული დიალექტოლოგიური ძიებანი.* თბილისი: განათლება.
- ხუბუა, მ. (1932). *ზემოქარის ენობრივი მიმოხილვა.* ბათუმი.
- ჯორბენაძე, ბ. (1995). *ქართველურ ენათა დიალექტები.* თბილისი: თსუ.

REFERENCES:

- abesadze, n. (1965). hip'ot'aksis ts'evr-k'avshirebi da k'avshirebi megrulshi. [Hypotaxy member-connections and connections in Megrelian]. *tbilis sakhelmts'ipo universit'et'is shromebi. [Proceedings of Tbilisi State University]. t'. 114.*
- akhalia, v. (1999). oden megrulis erti makvemdebarebuli k'avshiris shesakheb. [Towards a Puraly Megrelian Subordinate Conjunction]. *saenatmetsniero dziebani.[Lingustic Paper]. IX.*
- berozashvili, t., meshkshvili, m., nozadze, l. (1981). *kartluri dialekt'is leksik'oni (masalebi). [Dictionary of Kartlian dialect (materials)].* Tbilisi: Publishing House „Metsniereba”.
- burch'uladze, t. (2014). *hip'ot'aksis sak'itkhebi kartulshi. [Questions of Hypotaxis in Georgian].* Tbilisi.
- gigineishvili, i., topuria, v., kavtaradze, i., (1961). *kartuli dialekt'ologia [Georgian dialectology]. I. dialekt'ta gankhilva. t'ekst'ebi. leksik'oni. [Discussion of dialects. Texts. Dictionary].* Tbilisi: Tbilisi State University Publishing House.
- dondua, k'. (1949). *damok'idebuli ts'inadadebis ganvitarebis ist'oriidan dzvel kartulshi. [Depending on the history of sentence development in Old Georgian]. tsu. shromebi. [Proceedings of Tbilisi State University]. t'. 37.*
- dondua, k'. (1967). *damok'idebuli ts'inadadebis ganvitarebis ist'oriidan dzvel kartulshi. [Depending on the history of sentence development in Old Georgian]. rcheuli shromebi. [Selected works]. t'. I. Tbilisi.*
- ertelishvili, p. (1957). *mimartebiti natsvalsakhelebis shemcvel ts'inadadebata kvets'qoba dzvel kartulshi.[Subjunctive sentences containing relative pronouns in Old Georgian]. tsu-s shromata k'rebuli. [Proceedings of Tbilisi State University]. 65.*
- ertelishvili, p. (1963). *rtuli ts'inadadebis ist'oriisatvis kartulshi, I, hip'ot'aksis sak'itkhebi. [For the history of a complex sentence in Georgian. I. Hypotaxy issues].* Tbilisi: Tbilisi State University Publishing House.
- imnaishvili, g. (1974). *kartluri dialekt'i. [Kartluri Dialect]. I. Tbilisi: Publishing House „Metsniereba”.*
- imnaishvili, i. (1963). *kartuli enis ist'oriuli krest'omatia. [It is a historical chrestomathy of the Georgian language]. III. Tbilisi: Publishing House „Ganatileba”.*
- k'vach'adze, l.(1988). *tanamedrove kartuli enis sint'aksi. [Syntax of modern Georgian language].* Tbilisi: Publishing House „Ganatileba”.
- k'oberidze, m. (2011) a. *rtuli kvets'qobili ts'inadadebis zogierti taviseburebisatvis prone kheobis kartlurshi. [Some Characteristics of a Complex Sentence in the Georgian Language of Prone Gorge]. lingvist'uri kartvelologiisa apkhazologiis p'roblemebi. [Problems of Linguistic Kartvelology and Abkhazology]. III.*
- k'oberidze, m. (2011) b. *uk'avshiro rtuli kvets'qobili ts'inadadebisatvis prone kheobis kartlurshi. [Asyndetic Complex Subordinate Se bentences in the Prone Valley Kartlian]. saenatmetsniero dziebani. [Lingustic Paper]. XXXIII.*

- mart'irosovi, a. (1964). *natsvalsakheli kartvelur enebshi. [Pronoun in Kartvelian languages]*. Tbilisi: Publishing House of Georgian SSR Academy of Sciences.
- meskhishvili, m. (2006). *kartluri leksik'oni (masalebi). [Georgian Dictionary (Materials)]*. Tbilisi: Publishing House „Universali”.
- zhghent'i, s. (1936). *guruli k'ilo (gamok'vleva. t'ekst'ebi. leksik'oni). [Gurian dialect (Researc., texts. dictionary)]*. Tbilisi: Publishing House of Georgian SSR Academy of Sciences.
- rogava, g. (1972). *kartvelur enata ponet'ik'is sak'itkhebi. I. khmovanta ist'oriis zogi sak'itkhi kartvelur enebshi. [Issues of historical phonetics of Kartvelian languages. I. Some issues of the history of vowels in Kartvelian languages]*. Tbilisi: Publishing House „Metsniereba”.
- salaridze, t. (1978). *algetis kheobis kartluri. [Kartlian dialect of Algeti gorge]*. Tbilisi: Publishing House „Metsniereba”.
- sarjveladze, z. (1984). *kartuli salit'erat'uro enis ist'oriis shesavali. [Introduction to the history of Georgian literary language]*. Tbilisi: Publishing House „Ganatleba”.
- somkhishvili, v. (1999)a. *zogierti k'avshirisa da nats'ilak'is khmarebis taviseburebisatvis liakhvisa da ksnis kheobata kartlurshi. [Towards the Peculiar Usage of Some Conjunctions and Particles in the Liakhvi and Ksani Accents of the Kartlian Dialect]. saenatmetsniero dziebani. [Linguistic Paper]. IX.*
- somkhishvili, v. (1999)b. *uk'avshiro rtuli ts'inadadebis zogierti shemtkhvevisatvis liakhvisa da ksnis kheobis kartlurshi. [For some cases of unrelated complex subjunctive proposition in the Liakhvi and Ksani Accents of the Kartlian Dialect]. tssu-s shromata k'rebuli. [Proceedings of the Tskhinvali State Pedagogical Institute]. 31.*
- chikobava, a. (2008). *megrul-ch'anur-kartuli shedarebiti leksik'oni. [Megrelian-Chanuri-Georgian Comparative Dictionary]. shromebi. [Work]. IV. Tbilisi: Arn. Chikobava Institute of Linguistics.*
- dzidziguri, sh. (1969). *k'avshirebi kartul enashi. [Connections in Georgian language]*. Tbilisi: Publishing House „Ganatleba”.
- dzidziguri, sh. (1970). *kartuli dialekt'ologiuri dziebani. [Georgian dialectological searches]*. Tbilisi: Publishing House „Ganatleba”.
- khubua, m. (1932). *zemoach'aris enobrivi mimokhilva. [Linguistic review of Upper Adjara]*. Batumi.
- jorbenadze, b. (1995). *kartvelur enata dialekt'ebi. [Dialects of the Kartvelian languages]*. Tbilisi: Tbilisi State University Publishing House.